

HET FRIESE RADIOMERK VENOPHON

Gidi Verheijen

Bij mijn onderzoek naar de geschiedenis van het radiotoestel in WO II kwam ik in de inleveringsregisters van een aantal gemeenten in de provincie Friesland het mij onbekende radiomerk Venophon tegen. Een paar jaar geleden meldde zich een verzamelaar met een Venophon-radio in zijn collectie. Dat was aanleiding mij nader in de achtergronden van dit radiomerk te verdiepen.

Het radiomerk Venophon in WO II

Het radiomerk Venophon kwam ik voor het eerst tegen in de inleveringsregisters van 1943 van een aantal gemeenten in het zuidwesten van Friesland. Het zijn de gemeenten Sneek (6 toestellen), Hennaarderadeel (4), Wymbritseradeel (2) en de gemeenten Haskerland, Dantumadeel en Gaasterland met elk 1 exemplaar. Het is echter vrijwel zeker dat ook in Leeuwarden een substantieel aantal Venophon-toestellen is ingeleverd. Die zijn daar evenwel niet als een separaat merk geregistreerd, maar vermoedelijk verantwoord onder 'diverse merken' (totaal 66 stuks) of onder 'onbekende zelfbouw' (totaal 405 stuks). Verder noteerde ik een verdwaald Venophon-toestel in Oldemarkt (O.), geassocieerd als een zelfbouwtoestel, en een in Beilen (Dr.).

Uit het inleveringsregister van Hennaarderadeel blijkt dat drie van de vier ingeleverde Venophon-toestellen een versie met accuvoeding betroffen naast één wisselstroomtoestel. Hennaarderadeel behoort tot de groep van gemeenten in het zuidwesten van Friesland waar de ingeleverde radio's destijds niet zijn afgevoerd naar de centrale verzamelplaats in Groningen, maar ongestoord in de gemeentelijke opslagplaats zijn blijven liggen. Uit stukken in het gemeentearchief van Hennaarderadeel valt verder af te leiden dat in die gemeente enkele toestellen na de bevrijding zijn achtergebleven en niet door de eigenaar zijn afgehaald, ook niet na herhaalde oproepen. Eén van de niet-afgehaalde radio's was een 4-lamps Venophon-geljikstroomtoestel van Yde Boschma, melkrijder uit het dorp Hidaard, die het op 21 juni 1943 inleverde bij het inleveringsbureau in het dorp Oosterend onder volgnummer B34.

Een Venophon-accutoestel uit Hennaarderadeel

Aan het onbekende radiomerk Venophon besteedde

ik aanvankelijk verder geen bijzondere aandacht, totdat ik ontdekte dat in het Forum van de Buizenradioclub van september 2010 een oproep stond van NVHR-lid Ries Kruidenier. Hij meldde daarin dat hij een radio had verworven van het merk Venophon.

4-lamps Venophon-accutoestel, afkomstig uit de voormalige Friese gemeente Hennaarderadeel. Collectie: Ries Kruidenier.

Bij navraag verklaarde Ries dat hij destijds commandant was van de regionale brandweer ZW-Friesland. In die hoedanigheid kwam hij regelmatig in de verschillende gemeenten van die regio en ontdekte hij in 1984 de bewuste radio in Wommels, in de hal van het gemeentehuis van de toenmalige gemeente Hennaarderadeel. Toen Ries zijn belangstelling liet blijken, mocht hij het toestel meenemen. Het toestel zou volgens een gemeentebtenaar in WO II door een Joodse familie zijn ingeleverd en na de oorlog niet zijn opgeëist.

Nader onderzoek door de auteur wijst echter uit dat in Hennaarderadeel destijds geen Joden woonachtig waren. Bovendien zijn alle in 1941 in Friesland door Joden ingeleverde radiotoestellen afgevoerd naar de 'Wehrmachtbezirksverwaltung' in Groningen. Veel waarschijnlijker is het dan ook dat de door Ries Kruidenier verworven Venophon-radio het toestel betreft dat in 1943 in de gemeente Hennaarderadeel is ingeleverd en na de bevrijding niet door de eigenaar is afgehaald.

Venophon

Het radiomerk Venophon is tot op heden in geen enkele bron beschreven. Oproepen aan allerlei personen (radioverzamelaars, met name ook in Friesland) en in diverse media (Veron Nieuwsblad afd. Sneek, CQ Friesland, CQ Friese Meren Nieuws, Historisch Tijdschrift voor Leeuwarden en omgeving Leoardia) leverden geen bruikbare reacties op.

In kranten uit de periode 1927-1930 zijn wel enkele sporen te vinden van het bestaan van het radio-

merk Venophon (Leeuwarder Courant, Haagsche Courant, Prov. Drentsche en Asser Courant). Radiohandelaren in Friesland (Leeuwarden en Hallum), maar verder ook in Assen en Den Haag, bieden daarin Venophon-radio's aan. Uit latere jaren zijn ook advertenties bekend van particulieren die hun Venophon-toestel van de hand willen doen.

Radio! Radio!
Wees verstandig
ook als U een Radio aanschaft. Kijk goed uit en luister eerst eens naar de „Erres“-Toestellen
of de „Venophon“, meest aanbevolen door deskundigen en billijk in prijs. Alleen verkrijgbaar bij
JOH. MEEK
Radio- en Muziekhandel
ASSEN
Zonder verplichting op proef.

Advertentie in de Provinciale Drentsche en Asser Courant van 30 augustus 1927 voor Erres- maar ook Venophon-radio's.

RADIO
DE WEERGAVE DER NIEUWSTE
VENOPHON
4-lamps ONTVANG-APPARATEN
is VOLMAAKT. Zeer eenvoudige een-knopbediening en HOOGSTE SELECTIVITEIT. — 1 jaar garantie
f 130.75
G geheel speelklaar in huis met Plaastroom-apparaat, accu etc. met VENOPHON Luidspreker f 232.75
Prachtige SALONKASTEN hierbij passend f 22- en f 26-
ALB. MEBIUS
A/D. HOVEN - LEEUWARDEN
Tevens breng ik hierbij onder Uw aandacht, dat mijn zaak in GEENERLEI betrekking staat tot de Fa. Mebius, Schrans, en ik mijn bedrijf STEEDS voor eigen rekening heb gedreven

Advertentie in de Leeuwarder Courant van 14 januari 1929.

Een directe link naar een persoon achter de productie van Venophon-radio's heb ik, ondanks diep graafwerk, niet kunnen vinden. In dossiers van de Kamer van Koophandel in Leeuwarden is wel een firma geregistreerd met de naam Technisch Handelsbedrijf Venophon, ingeschreven in het Handelsregister in juli 1932. Bij de onderneming zijn de gevolmachtigde Jan van der Veen en zijn echtgenote Theresia van der Veen-Gerbl betrokken. De handelsonderneming richt zich op de levering van oliestookinstallaties voor bakkerijen. De naam Venophon is voor een dergelijk bedrijf nogal verrassend te noemen, maar zou te maken kunnen hebben met de achtergrond van de genoemde Jan van der Veen. Hij blijkt in mei 1920, samen met zijn broer Willem, oprichter van de firma Gebr. Van der Veen, Groothandel Electrotechnische Artikelen in Leeuwarden. Op zijn persoonskaart in de administratie van de diverse gemeenten waar hij woonachtig was prijken verder de volgende aanduidingen voor zijn beroep: machinist, rijwielhersteller, werktuigkundige, koopman in electrotechnische artikelen en monteur. In andere documenten wordt hij betiteld als radiomonteur, radiohandelaar en installateur van kabelinstallaties. Het lijkt aannemelijk dat Jan van der Veen niet alleen betrokken was bij de afzet van Venophon-oliestookinstallaties, maar eerder ook van Venophon-radiotoestellen. Om die reden heb ik me in zijn geschiedenis verdiept.

Jan van der Veen

Jan van der Veen wordt op 8 juni 1879 geboren in het Friese Arum (Wonseradeel). Hij overlijdt in 1951 en heeft dan een nogal bewogen leven achter

de rug, met o.a. drie huwelijken, heel veel verhuizingen en een faillissement.

Van 1920 tot 1925 is hij betrokken bij de hiervoor genoemde firma Gebr. Van der Veen en woont hij achtereenvolgens op de volgende adressen in Leeuwarden: Achter de Hoven 74, Spoorstraat 60, Gijsbert Japicxstraat 91 en Van Swietenstraat 13, het adres waar ook de kantoren en magazijnen van de firma zijn gevestigd. In 1925 treedt hij als firmant uit en vertrekt met zijn tweede echtgenote, Victoria Filipiak, naar Amsterdam. Deze laatste had al een jaar eerder (juni 1924) aan de Oudezijds Voorburgwal in Amsterdam het Technisch Handelsbedrijf Electra gevestigd, gericht op de handel in machines, elektromotoren en installatiemateriaal, met haar echtgenoot als gevolmachtigde.

Van mei 1925 tot oktober 1929 verblijft Jan van der Veen in Amsterdam op wisselende adressen, aanvankelijk aan de Noorder Amstellaan (thans de Churchillaan). In april 1926 woont hij in een winkelwoning op het adres Insulindelaan 30. Daar vestigt hij in mei van dat jaar het Handelshuis Electra, met als werkterrein "radio- en elektrotechnische artikelen". Kort daarna heft zijn echtgenote haar bedrijf op en vertrekt zij uit Amsterdam met onbekende bestemming. Het Handelshuis Electra van Jan van der Veen wordt geen succes, want ruim een half jaar later heft hij het bedrijf al weer op. Hij heeft dan geen vast woonadres en hanteert als postadres het adres van zijn broer (fa. Gebr. Van der Veen) in Leeuwarden. Zijn Amsterdamse persoonskaart vermeldt dat hij reizende is en een andere bron maakt melding van een postbusadres in Amsterdam ("Postbox 475").

Waarschijnlijk verblijft Jan van der Veen afwisselend op adressen in Amsterdam en Leeuwarden. Medio 1928 wordt in Amsterdam zijn faillissement uitgesproken. Het jaar daarop laat hij de hoofdstad formeel achter zich en vestigt hij zich opnieuw in Leeuwarden, nu met zijn derde echtgenote, There-

SINUS RADIO PHILIPS
DE BETERE TOESTELLEN.
SINUS COMBINATIE VANAF ..... f 250.—
PHILIPS COMBINATIE VANAF ..... f 250.—
VENOPHON COMPLEET GEPLAATST, ZONDER
VERDERE KOSTEN ..... f 230.—
Steeds voorradig de nieuwste PHILIPS TOESTELLEN en
alle SINUS PRODUCTEN. .... 115—30
Vraagt onze uitgebreide Catalogus.
MATLA & SIEGELAAR, Weimarstr. 53.

Advertentie in de Haagsche Courant van 19 augustus 1929 voor o.a. Venophon.

sia Gerbl, op het adres Eksterstraat 10. In 1932 laat hij daar van zich horen in de vorm van de oprichting van het eerder genoemde Technisch Handelsbedrijf Venophon, met als hoofdactiviteit de levering van oliestookinstallaties aan bakkers. Hij is echter ook actief als installateur van kabelinstallaties.

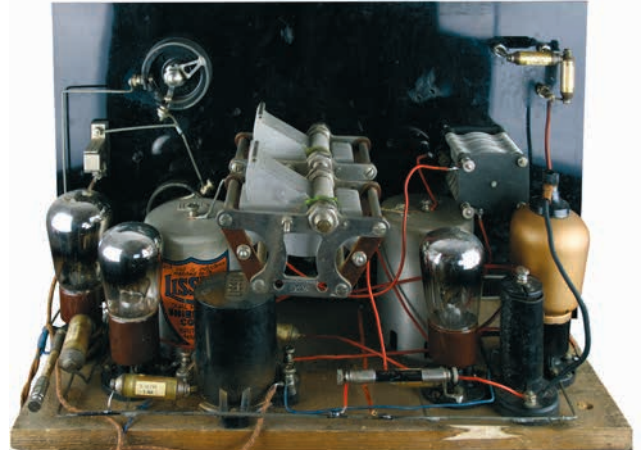
Uit het eerste huwelijk van Jan van der Veen met Lubbigje Luning worden 8 kinderen geboren; 3 kinderen overlijden echter al in hun eerste of tweede levensjaar. Het voorlaatste kind, tevens de jongste zoon, Otte van der Veen, wordt in februari 1909 in Ruinen (Gr.) geboren. Hij treedt in de voetsporen van zijn vader en zet in Leeuwarden een radiohandel c.q. radiotechnisch bureau op, aanvankelijk op het adres Ibisstraat 40, later in een pand aan de Voorstreek. Bij zijn overlijden in 1972 zet diens zoon Jan de zaak voort, maar hij verkoopt die uiteindelijk in 1993.

Met deze kleinzoon van Jan van der Veen heeft de auteur persoonlijk contact gehad. Hij bleek evenwel niet op de hoogte van de eventuele activiteiten van zijn grootvader op het gebied van de productie van radiotoestellen in de jaren twintig. De merknaam Venophon was hem ook alleen maar bekend in verband met de activiteiten van zijn grootvader m.b.t. oliestookinstallaties voor bakkerijen.

Alle stukjes van de puzzel overziende, was naar het oordeel van de auteur Jan van der Veen de persoon achter het radiomerk Venophon.

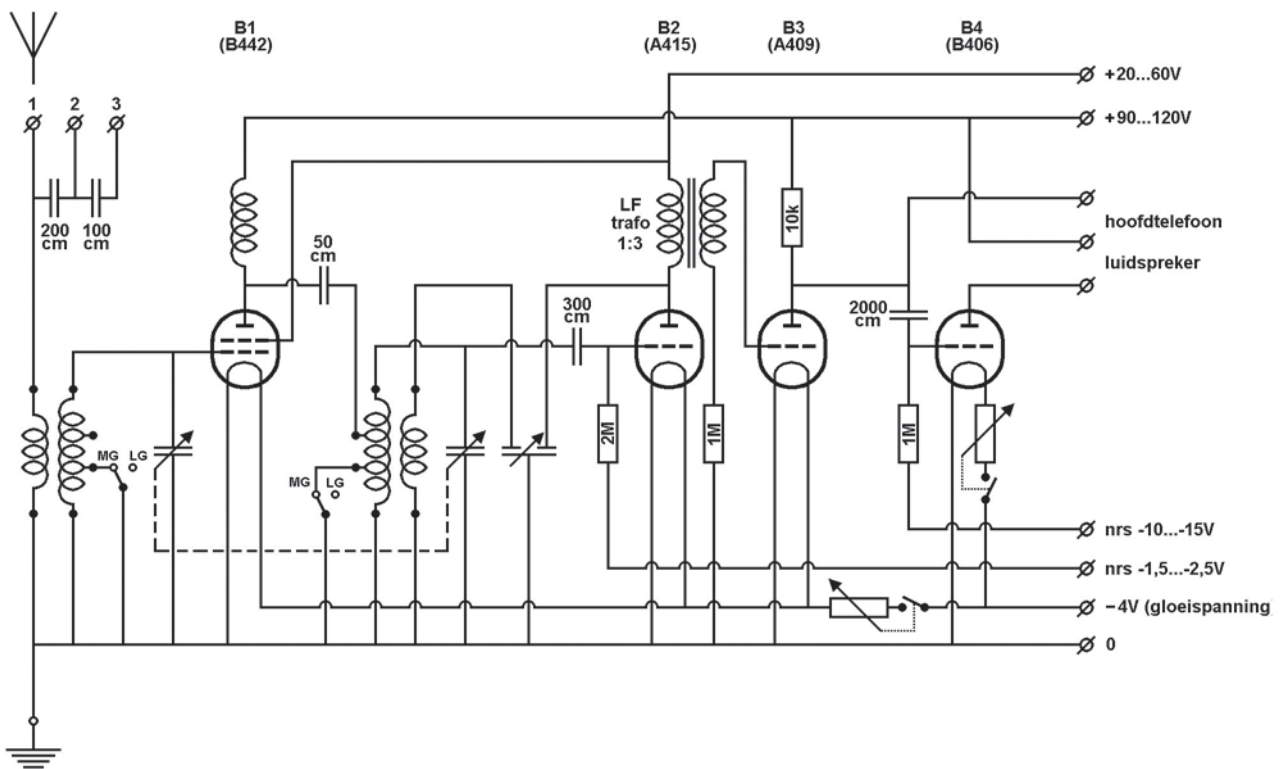
Het Venophon-toestel uit Hennaarderadeel

Volgens Ries Kruidenier kon het toestel in de staat zoals hij het had verworven niet spelen, omdat er principiële fouten in het schema c.q. de montage zouden zitten. Misschien was dat ook de reden dat de oorspronkelijke eigenaar na de bevrijding voor zijn toen ongeveer 20 jaar oude, wellicht gemodificeerde, toestel geen belangstelling meer had.

Chassis van de in 1943 in Hennaarderadeel ingeleverde Venophon-radio, thans in collectie van Ries Kruidenier.

Het 4-lamps accutoestel is ingebouwd in een eikenhouten kast met klapdeurtjes, thans uitgerust met de Philips-lampen B442, A415, A409 en B406 en geschikt voor de ontvangst van middengolf en langegolf. Behalve een voeding voor de anodespanningen is een gloeispanning van 4 V nodig en verder nog een NRS (negatieve roosterspanning). Het bedieningspaneel toont een bandenschakelaar en knoppen voor de dubbele afstemcondensator, de terugkoppelcondensator en de twee gloeistroompotmeters. Er is een aansluiting voor een hoofdtelefoon op de derde lamp en een voor een luidspreker op de vierde lamp. Na enig experimenteren kwam Ries Kruidenier tot bijgaand schema, dat zeker niet de oorspronkelijke en waarschijnlijk ook niet de optimale situatie weergeeft. Naar schatting dateert het toestel uit 1927-1928.

Schema van 4-lamps Venophon accutoestel, vastgesteld door Ries Kruidenier, hertekend door Gerard Jongbloed.

Nog een Venophon-toestel

Tijdens het schrijven van dit artikel ontdek ik het bestaan van een tweede Venophon-toestel. Het is in het bezit van verzamelaar en NVHR-lid Koen Holleman.

4-lamps Venophon-accutoestel met twee individuele condensatoren voor de afstemming (plus terugkoppelcondensator). Collectie: Koen Holleman.

Vóór hem maakte het toestel deel uit van de verzameling van minstens twee andere verzamelaars. Waar het toestel oorspronkelijk vandaan komt is niet bekend en waarschijnlijk ook niet meer te achterhalen.

Ook deze Venophon is een 4-lamps accutoestel voor de ontvangst van middengolf en lange golf en ondergebracht in een eikenhouten kast met twee klapdeurtjes. Het schema van dit toestel is in grote lijnen hetzelfde als het schema hierboven. De antennekring en het laagfrequent gedeelte zijn nagenoeg hetzelfde. Ook hier kan op de derde lamp een hoofdtelefoon en op de vierde lamp een luidspreker aangesloten worden. Met welke lampen dit toestel indertijd mogelijk was uitgerust is niet vast te stellen. De lampen bij dit toestel ontbreken namelijk en ook de koppeltrafo, die het laagfrequentsignaal van de detector naar de derde lamp voert, is niet meer aanwezig. Een belangrijk verschil is dat de eerste lamp een gewone triode is en dat de twee afstemcondensatoren individueel afgestemd moeten worden (zitten niet op één as, zoals bij het eerste toestel).

Venophon spoel No 1 serie A.

Venophon HF smoorspoel.

Bijzonder is dat de twee spoelen en de hoogfrequent smoorspoel mogelijk van eigen fabricaat zijn. Ze dragen in elk geval met grote letters het opschrift VENOPHON.

Dit toestel is van oudere datum dan het toestel dat hiervoor is beschreven en dateert naar schatting uit de jaren 1925-1926.

Venophon-wisselstroomtoestellen

Uit de inleveringsregisters van 1943 blijkt dat er toen ook Venophon-wisselstroomtoestellen zijn ingeleverd. Hun oorsprong ligt waarschijnlijk in de jaren 1928-1929.

Fabrikaat	Type	Aantal
Venophon:	4-lamps wisselstroom	1

Fragment uit een overzicht van de in Hennaarderadeel in 1943 ingeleverde radiotoestellen.

Ik ben Ed Plevier erkentelijk voor zijn hulp bij het onderzoek van de twee getraceerde Venophon-toestellen.

De foto's bij dit artikel zijn gemaakt door de auteur.

Belangrijkste bronnen:

Historisch Centrum Leeuwarden, adresboeken Leeuwarden

Tresoar Leeuwarden, Handelsregister Kamer van Koophandel Leeuwarden, dossiers 1924, 11154 en 16138

Noord-Hollands Archief Haarlem, Handelsregister Kamer van Koophandel Amsterdam, dossiers 20362 en 26941

Stadsarchief Amsterdam, adresboeken Amsterdam 1925-1929

Bevolkingsregisters Amsterdam, Leeuwarden en Ruinen